

เครื่องถ้วยไทย

เครื่องถ้วย คำเรียกกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาเคลือบ ทั้งที่ผลิตในประเทศและที่ส่งมาจากต่างประเทศ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า เซรามิกส์ (Ceramics) ซึ่งมาจากภาษากรีกโบราณว่า เครามอส (Keramos) แปลว่า สิ่งที่ถูกเผา เครื่องถ้วยยังมีความหมายรวมไปถึงภาชนะอื่น ๆ เช่น เครื่องแก้ว เครื่องปูน และ ปูนปลาสเตอร์ อีกด้วย

เครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญแบ่งออกเป็น 3 ชนิด ตามลักษณะเนื้อดินและอุณหภูมิที่ใช้เผา คือ ชนิด เอิร์ทแวร์ (Earthenware) เครื่องปั้นดินเผาไม่เคลือบหรือเอิร์ทแวร์ นั้นจะมีเนื้อดินสีแดง เผาด้วยความร้อนต่ำราว 800 – 900 องศาเซลเซียส น้ำสามารถซึมผ่านได้ เช่น หม้อน้ำ คนโทหรือน้ำเต้า หม้อยา หม้อข้าว หม้อแกง ภาชนะเหล่านี้มีเนื้อเปราะบาง จึงแตกง่ายเมื่อกระทบของแข็ง

เครื่องถ้วยหรือเครื่องปั้นดินเผาเคลือบนั้น มีลักษณะเนื้อดินอยู่ 2 ชนิด คือ เนื้อดินสโตนแวร์และเนื้อดินพอร์ซเลนหรือมักเรียกว่า เนื้อกระเบื้อง ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

1. เครื่องถ้วยเนื้อดินชนิดสโตนแวร์ (stoneware) หมายถึง เครื่องถ้วยที่เผาจนถึงจุดสุกตัว (vitreous ware) ในอุณหภูมิสูง ๑,๑๙๐ – ๑,๓๙๐ องศาเซลเซียส การที่เรียกว่า สโตนแวร์ เนื่องจากผลิตภัณฑ์ประเภทนี้มีเนื้อหยาบ แน่น ทึบแสง และมีความแข็งแกร่งมาก น้ำและของเหลวไม่สามารถไหลซึมผ่านได้ ส่วนมากเนื้อดินเกิดจากสัณฐานชาติของดิน เช่น สีเทา สีน้ำตาล เมื่อเคาะจะมีเสียงกังวาน วัตถุดิบที่ใช้ต้องมีความทนไฟสูง และมีความเหนียวแข็งแกร่ง เครื่องถ้วยเนื้อดินสโตนแวร์ นิยมทำภาชนะใส่อาหาร เช่น จาน ชามถ้วยกาแฟ เขยือกน้ำ แจกัน นอกจากนี้ยังนิยมทำภาชนะบรรจุ เช่น ไห

2. เครื่องถ้วยเนื้อดินชนิดพอร์ซเลน หรือเนื้อกระเบื้อง เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า พอร์ซเลน (porcelain) เป็นเครื่องถ้วยที่ต้องเตรียมดินเป็นพิเศา เนื้อดินเมื่อเผาสุกตัวจะมีสีขาวและโปร่งแสง โดยเผาในอุณหภูมิตั้งแต่ ๑,๒๕๐ องศาเซลเซียสขึ้นไป ส่วนผสมของเนื้อดินประกอบด้วยหินควอตซ์ (หินฟันม้า) ดินเคโอสินดินเหนียวขาว (ball clay) และวัตถุดิบอื่น ๆ อีกตามสัดส่วนที่เหมาะสม เมื่อนำไปเผาไฟแล้วเนื้อดินจะเอียงด แข็งแกร่งและเนื้อบาง เนื่องจากเนื้อดินประเภทพอร์ซเลน มีความเหนียวน้อยจึงนำไปขึ้นรูปด้วยวิธีหล่อและวิธีขึ้นรูปแบบใบมีดเป็นส่วนใหญ่ ไม่นิยมขึ้นรูปแบบแป้นหมุน

เครื่องถ้วยชนิดเนื้อพอร์ซเลน แบ่งตามอุณหภูมิในการเผาเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทเครื่องกระเบื้องเนื้ออ่อน (Soft Porcelain) เผาในอุณหภูมิประมาณ ๑๒๑๐ – ๑๒๓๕ องศาเซลเซียส นิยมทำภาชนะใส่อาหาร และงานทางศิลปะ อีกประเภทคือ เครื่องกระเบื้องเนื้อแน่นแกร่ง (hardporcelain) ซึ่งเผาในอุณหภูมิสูงกว่าประมาณ ๑๓๑๐ – ๑๔๓๑ องศาเซลเซียส จะมีความแข็งแกร่งเป็นพิเศษ นิยม

เครื่องถ้วยของจีนซึ่งเป็นที่นิยมนักสะสมมาเรื่อยๆมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์มี ๓ ชนิด คือ เครื่องถ้วยเบญจรงค์ เครื่องถ้วยลายน้ำทอง และ เครื่องถ้วยลายคราม

๑. เครื่องถ้วยเบญจรงค์ คำว่า “เบญจรงค์” แปลว่า ๕ สี (เบญจ = ห้า รงค์ = สี) เป็นเครื่องถ้วยชนิดเคลือบซึ่งมีลวดลายต่าง ๆ เป็นสีรวมกัน ๕ สี คือ สีแดง สีเหลือง สีขาว สีดำ สีเขียว หรือ สีน้ำเงิน บางครั้งอาจมีเพิ่มขึ้นมากกว่า ๕ สี ก็ได้ เช่น สีชมพู สีม่วง สีแสด สีน้ำตาล แต่ก็ยังคงเรียกว่า “เครื่องถ้วยเบญจรงค์” เครื่องถ้วยเบญจรงค์นี้นิยมทำกันในประเทศจีน สมัยราชวงศ์หมิงตอนปลาย โดยเฉพาะในรัชกาลพระเจ้าวันลี่ และสืบต่อมาจนถึงสมัยราชวงศ์ชิง ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวตรงกับช่วงต้นและช่วงกลางของสมัยอยุธยา ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

๒. เครื่องถ้วยลายน้ำทอง อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๓-๒๔ หมายถึง เครื่องปั้นดินเผาเคลือบ ที่เขียนลาย ด้วยวิธีลงยาเช่นกัน แต่เป็นพวกที่ลงพื้นภาชนะด้วยสีทองที่ทำจากทองคำ เครื่องถ้วยลายน้ำทองที่ดีๆ ไทยสั่งทำจากจีนเช่นเดียวกับเครื่องเบญจรงค์ เครื่องถ้วยลายน้ำทองนี้ จีนนิยมมาก ในสมัยราชวงศ์ชิง โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าคังซี (พ.ศ. ๒๒๐๕-๒๒๖๖) และพระเจ้าหย่งเจิ้ง (พ.ศ. ๒๒๖๖-๒๒๗๙) ร่วมรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชถึง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ซึ่งน่าจะมีการสั่งทำเครื่องถ้วยน้ำทองจากญี่ปุ่นด้วยการสั่งทำเครื่องถ้วยเบญจรงค์ และลายน้ำทองจากจีน คงจะได้สั่งทำสืบต่อมา ในสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ โดยมีการปรับปรุง และคิดค้นรูปแบบ และลวดลายใหม่ๆ เพิ่มขึ้นอีกด้วย โดยเฉพาะรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าธนบุรีนั้นพบว่า ในราชสำนักญี่ปุ่นก็ใช้เครื่องถ้วยจากประเทศไทย เรียกว่า "เครื่องถ้วยธนบุรี" ซึ่งน่าจะเป็นเครื่องถ้วยเบญจรงค์ หรือลายน้ำทอง ที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระราชทานเป็นเครื่องบรรณาการ

๓. เครื่องถ้วยลายคราม เครื่องถ้วยลายครามตามที่เข้าใจกันเป็นส่วนมาก หมายถึงเครื่องภาชนะกระเบื้อง หรือเครื่องถ้วยของจีน ชนิดที่เขียนลายเป็นสีคราม เฉพาะที่นิยมนักสะสม เป็นของดีมีราคา เครื่องถ้วยจีน คงจะมีเข้ามาขายในประเทศไทย พร้อม ๆ กับที่จีนส่งสินค้าเข้ามาขายในประเทศไทย

ประเทศไทยได้จัดทำเครื่องถ้วยขึ้นใช้เอง จนถึงเป็นสินค้าจำหน่ายไปยังประเทศใกล้เคียง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1837 ในสมัยอยุธยา เครื่องถ้วยที่ไทยส่งออกไปทำในเมืองจีน เตาที่พบมีเพียงสามอย่างคือ ขาม จาน เชิง และโถ สีก็น่าจะมีสามอย่างคือ ลายครามอย่างหนึ่ง ลายสีเขียวบนพื้นถ้วยขาวอย่างหนึ่ง และเบญจรงค์ ลายไทยที่ทำให้ถ้วยออกไปเขียนเครื่องถ้วย มีลายก้านขด และลายก้านแย่ง เป็นต้น บางทีก็มีภาพ ปลายกระหนก ภาพเทพพนม และภาพเทพพนมรลิ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 1 เครื่องถ้วยที่ส่งไปทำเมืองจีนได้โปรดให้ช่างหลวง เขียนลายถ้วยอย่างขึ้นใหม่ แต่ดำเนินตามตัวอย่างที่ดี ครั้งกรุงเก่าเป็นพื้น ถึงรัชกาลที่ 2 เครื่องถ้วยที่ส่งไปทำเมืองจีนได้คิดแก้ไขผิดจากเดิม ทั้งรูปร่างและลวดลาย มีลายผูกขึ้นใหม่หลายอย่าง เช่น ลายดอกกุหลาบ เป็นต้น ในรัชกาลที่ 3 นิยมลวดลายไปข้างแบบจีนมากขึ้น ในรัชกาลที่ 4 สั่งให้ทำแต่ลายน้ำทองกับลายคราม ในรัชกาลที่ 5 เครื่องถ้วยจีนที่เป็นของดี มีตกเข้ามามากกว่ารัชกาลก่อน ๆ เพราะกลับเกิดนิยมนำเครื่องถ้วยและเครื่องโต๊ะกันขึ้นอีก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งราชวงศ์จักรี ได้เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ ทรงย้ายเมืองหลวงจากธนบุรีไปอยู่ที่กรุงรัตนโกสินทร์ หรือกรุงเทพฯ ปัจจุบัน วัฒนธรรม ประเพณี และงานศิลปกรรมต่างๆ ยังคงสืบทอดมาจากสมัย อยุธยา ในเรื่องเครื่องปั้นดินเผา หรือเครื่องถ้วย ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ยังคงผลิตต่อมา เป็น พวกหม้อข้าว หม้อแกง หม้อน้ำ ครก ไห แบบต่างๆ ส่วนเครื่องถ้วยที่มีคุณภาพที่ใช้อยู่ในราชสำนัก หรือบ้านขุนนาง และคหบดีนั้น มักจะนิยมสั่งทำจากเมืองจีน โดยให้รูปแบบลวดลายไป ดังเช่นในสมัยอยุธยา ด้วยมีพ่อค้าจีนเข้ามาค้าขายมาก ประกอบกับราชสำนัก และขุนนางผู้ใหญ่ ก็มีสำเภา จัดสินค้าพื้นเมืองออกไปขายยังเมืองจีนด้วย จึงสะดวกแก่การสั่งทำเครื่องถ้วยขาม ตามความสวยงามที่ตนต้องการ ไทยจึงมีเครื่องถ้วยเบญจรงค์ และเครื่องถ้วยลายน้ำทองมาใช้ ในสังคมไทยอย่างมากมาย และขยายความนิยมออกไปยังคนสามัญทั่วไป ด้วย จากลักษณะเนื้อดิน และร่องรอยของเทคนิคการเผาบนเครื่องถ้วยเบญจรงค์บางใบ มีลักษณะคล้ายเครื่องถ้วยญี่ปุ่น ที่ผลิตจากแหล่งเตาเผาแถบอะริตะมาก จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า นอกจากการสั่งทำที่เมืองจีน หรือพ่อค้าจีนคิดทำเลียนแบบลายไทยส่งมาขายแล้ว อาจมีการสั่งทำเครื่องถ้วยเบญจรงค์ และลายน้ำทองจากญี่ปุ่น สืบต่อจากสมัยอยุธยาก็เป็นได้

การผลิตเครื่องถ้วยลายน้ำทองของคนไทย ที่สำคัญคือ "เตากรมพระราชวังบวร" ซึ่งกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ตั้งเตาถ้วยขามเขียนลายไทย แบบเครื่องถ้วยลายน้ำทองขึ้น ที่มีชื่อมากคือ กระโถนค่อม และในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีขุนนางบางคน เช่นพระยาสุนทรพิณ (เปลว วสุวัต) ได้นำช่างจีนมาทำเครื่องถ้วยในเมืองไทย โดยตั้งเตาเผาไว้ที่

ในบริเวณบ้านของท่านเอง และสั่งทำถ้วยชามสีขาวมาจากจีน แล้วให้ช่างเขียนลายแบบไทยขึ้น โดยวิธีเขียนสีลงยาบนเคลือบ (overglaze enamels) เป็นลายวรรณคดี และลายไทยต่างๆ

จากการที่ต้องติดต่อกับชาติตะวันตกมากขึ้น ตั้งแต่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ราชสำนักไทยเริ่มนิยมเครื่องถ้วยจากตะวันตก อันทำให้วัฒนธรรมในด้านชีวิตความเป็นอยู่เริ่มเปลี่ยนไป โดยเฉพาะในเรื่องการรับประทานอาหาร นั่นคือ มีการนั่งโต๊ะแบบตะวันตก ใช้ช้อนส้อม เครื่องถ้วยชามเริ่มมีรูปแบบแปลกๆ เพิ่มขึ้น เช่น มีชุดกาแฟ เขี่ยอกน้ำ ชามอ่าง สำหรับใส่เหล้า ผลไม้ แจกันแบบต่างๆ เพื่อใช้ประดับโต๊ะและห้องต่างๆ เครื่องถ้วยจีน และญี่ปุ่นก็ยังเป็นที่นิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุดลายครามจีน ซึ่งทำขึ้น สำหรับตั้งโต๊ะ ถึงกับมีการประกวดโต๊ะกัน ในโอกาสต่างๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดทั้งเครื่องถ้วยตะวันตก และเครื่องถ้วยจีน เช่น เครื่องถ้วยชุดน้ำชาจักรี เป็นชุดชालายดอกเดซี่สีต่างๆ ๙ สี โดยมีเครื่องหมายพระราชวงศ์ คือ จักรและตรี ปรากฏบนฝา และที่ใต้ก้นถ้วยชา ซึ่งทรงสั่งทำจากโรงงานแซฟวร์ ประเทศฝรั่งเศส และเครื่องถ้วยชุดลายอักษรพระนาม จ.ป.ร. ซึ่งทรงสั่งทำจากจีน โดยใช้ลายอักษรพระนามภิไธยย่อในพระองค์ ผูกเป็นลายออกมา ๑๒ แบบ คือ ลายอักษรพระนาม เลียนแบบลายจีนอย่างหนังสือใหญ่ ลายยี่ยาว ลายยี่ซออน ลายยี่คุด ลายยี่ซัด ลายยี่ซอดซัด ลายยี่สยาม ลายกระแปะ ลายกระแปะส่อ ลายส่อเครื่องมงคล ลายลูกไม้ค้างคาว และลายลูกไม้อักษรพระนาม

หลังจากสิ้นรัชกาลที่ ๕ แล้ว ความนิยมในเครื่องถ้วยยุโรปมีมากขึ้นเป็นลำดับ แม้ว่าเครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่นจะยังคงนิยมอยู่เช่นเดิม สามารถหาซื้อได้ตลอดมา จนปัจจุบัน ส่วนเครื่องถ้วยเบญจรงค์ และลายน้ำทองของไทย ก็ลดความนิยม ไม่มีการสั่งทำอีก มีแต่สะสมของโบราณ ไว้เป็นมรดกสืบทอดต่อมาเท่านั้น

อย่างไรก็ดีปัจจุบันการผลิตเครื่องถ้วยยังมีโรงงานหลายแห่งดำเนินการอยู่ มีทั้งที่ผลิตเครื่องถ้วยแบบเดิม ทั้งรูปแบบเก่า และด้วยเทคนิคแบบเดิม กับที่มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนให้ทันสมัยยิ่งขึ้น โดยมีรูปแบบที่เป็นสากล ทั้งสีสันทัน และลวดลาย ที่ประดับ สำหรับเครื่องถ้วยที่เลียนแบบของเก่า มีหลายโรงงาน ซึ่งขึ้นอยู่กับว่า แต่ละแห่งนั้น คำนึง และสนใจ เครื่องถ้วยโบราณแบบใด เช่น เครื่องดินเผาประเภท หม้อน้ำ คนโท หม้อทะน่น หม้อข้าว หม้อแกง ซึ่งเดิมเรียกว่า หม้อบาง จากตะนาวศรี ก็ยังคงมีผลิตอยู่ในแถบจังหวัด นนทบุรี และที่เกาะเกร็ด และเรามักจะเห็นว่ามี จำหน่ายมากที่แถวสะพานสูง บางซื่อ นอกจากนี้ ยังมีผลิตแถวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในภาค อีสานบางจังหวัด สำหรับคนโทหรือน้ำตันยังพบว่า มีการผลิตที่จังหวัดเชียงใหม่ และลำปาง การสืบทอดรูปแบบเครื่อง

ถ้วยสังคโลกของสุโขทัย และเครื่องถ้วยล้านนาจากเตาเวียงกาหลง และสันกำแพง ก็มีหลายโรงงาน ทั้งในจังหวัดสมุทรสาคร อำเภอกระทุ่มแบน ตำบลอ้อมน้อย ที่จังหวัดสุโขทัย มีทั้งในเขตเมืองเก่า และที่อำเภอศรีสัชนาลัย และในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำปาง ซึ่งล้วนแต่ทำได้สวยงาม และคล้ายคลึงของเก่ามากทีเดียว

เครื่องถ้วยเบญจรงค์ และเครื่องถ้วยลายน้ำทอง ก็มีหลายโรงงาน ที่ให้ความสนใจผลิตสืบต่อมา โดยทำได้อย่างสวยงาม และประณีต บางโรงงานทำเลียนแบบของเก่าได้ดี ทั้งสีสันทน และการตกแต่งลวดลาย ที่สวยงามจริงๆ ก็มีราคาสูงมากเช่นกัน เพราะทำยาก หลายขั้นตอน ต้องใช้ความละเอียดในการลงยาสี และการเขียนทอง ซึ่งช่างต้องมีความชำนาญเป็นพิเศษ โรงงานที่ผลิตเครื่องถ้วยเบญจรงค์ และลายน้ำทอง มีอยู่ทั้งที่จังหวัดสมุทรสาคร อำเภอมีนบุรี กรุงเทพฯ และสุพรรณบุรี

ยิ่งกว่านั้นโครงการศิลปาชีพพิเศษ ซึ่งเป็นโครงการพระราชดำริ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ ต่อพสกนิกรผู้ยากไร้ ให้ได้มีอาชีพ เพื่อเลี้ยงตนเอง และครอบครัว โดยทรงให้หาครูมาสอนการทำเครื่องปั้นดินเผาแก่ประชาชนที่สนใจ ที่บ้านกุดนาขาม จังหวัดสกลนคร โปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่งลวดลาย ที่มีลักษณะพิเศษ แตกต่างไปจากลวดลายประเพณี เพื่อให้นักเรียนของมูลนิธิศิลปาชีพพิเศษ ได้มีความคิดสร้างสรรค์ที่ดี ดังนั้นเครื่องปั้น ดินเผาของบ้านกุดนาขาม แม้ว่าจะมีรูปแบบคล้าย ของโบราณแต่ลวดลายที่เขียนประดับจะเป็นภาพ พระบรมสาทิสลักษณ์และลายธรรมชาติ เช่น ลาย นก ลายดอกไม้อไทย และลายสัตว์ป่าหายาก เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่เป็นเอกลักษณ์ของงานศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาล ที่ ๙ ที่โดดเด่นประเภทหนึ่ง

ดังนั้นจึงเป็นที่น่ายินดี ที่ศิลปะการทำเครื่องถ้วยของไทย คงจะไม่สูญไป เมื่อมีช่างที่สนใจสืบทอดศิลปะแขนงนี้ต่อมา และประชาชนก็ให้ความสนใจ ซื้อมาไว้ใช้เป็นของขวัญ ของกำนัล และสะสมให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานสืบไป

การผลิตเครื่องถ้วย

กรรมวิธีการผลิตหรือการขึ้นรูปเครื่องถ้วยนั้นว่ามีความจำเป็นและความสำคัญอย่างยิ่ง ผู้ผลิตต้องมีความชำนาญ มีความรู้ความเข้าใจในเทคนิคต่าง ๆ อย่างพอเพียงในการผลิตเครื่องถ้วยแต่ละชนิดรวมไปถึงอุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ ที่ช่วยในการผลิต วิธีที่นิยมในการผลิตมีวิธีขึ้นรูปทรงต่าง ๆ และวิธีหล่อ

วิธีขึ้นรูปทรงต่าง ๆ เป็นการขึ้นรูปโดยวิธีใช้มือ ซึ่งเป็นที่นิยมใช้กันมา มีหลายวิธี เป็นต้นว่า การขึ้นรูปแบบอิสระ การขึ้นรูปแบบแผ่น การขึ้นรูปแบบแป้นหมุน การขึ้นรูปแบบใบมีด และการขึ้นรูปแบบใช้พิมพ์กด

การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของไทยในปัจจุบัน

เครื่องปั้นดินเผานั้นพบหลักฐานการทำอยู่ทั่วไปประเทศไทยส่วนในจังหวัดเชียงใหม่ ของเรานั้น ก็ได้มีการค้นพบถ้วยชนิดหนึ่งเคลือบ ในเขตตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง บริเวณหมู่บ้านป่าตึงและกิ่งยาแดง และเมื่อมีการสำรวจบริเวณดังกล่าวได้พบในพื้นที่ราบ และขุดเตาเผาเครื่องถ้วยเป็นโพรงหรืออุโมงค์ ตามเนินเขาหรือฝั่งแม่น้ำ เตาเผามีจำนวนถึง 83 แห่งลักษณะเตาเผาที่พบเป็นการขุดเป็นหลุมแล้วก่ออิฐปิดเป็นฝาหลุมข้างบนนั้นไม่เคลือบปากและก้นถ้วย เมื่อเวลาเผาใช้วิธีวางปากถ้วยบนปากถ้วยและก้นถ้วยซ้อนกันและปล่อยให้เปลวไฟแล่นผ่านจนน้ำเคลือบละลาย

สิ่งที่พบส่วนใหญ่เป็น จาน ชาม ขวด โห่ ขนาดต่าง ๆ ซึ่งคาดว่าน่าจะมีอายุสมัยรัชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1984 – 2101) นอกจากนี้ยังค้นพบเครื่องถ้วยถ้วยในบริเวณเชิงเขาตอยโห่งผาอ่าง ตำบลศรีงาม อำเภอสันทราย ซึ่งนายจองยี่ นายคำทร และนายจองคำ ชาวไทยใหญ่มาตั้งเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบสีเขียว

(ศิลาดอล) ประมาณ 70 ปีมาแล้ว

ดังนั้นเครื่องปั้นดินเผาทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบนี้ขึ้นอยู่กับบริเวณที่ตั้งของเตาเผา ว่ามีลักษณะเนื้อดินที่ใช้ในการปั้นนั้นอยู่ในลักษณะใด รวมทั้งฝีมือการปั้นของช่างปั้นในแต่ละท้องถิ่นด้วย ในที่นี้จะกล่าวถึงเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบ เพราะประเภทของเครื่องปั้นดินเผาลักษณะนี้ ชาวบ้านยัง

นิยมทำกันอยู่และคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตบริเวณบ้านเหมืองงู ตำบลหนองควาย ตำบลหนองแก้ว บ้านกวน บ้านไร่ บ้านหม้อ ตำบลหารแก้ว อำเภอหางดง เป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบ

เครื่องปั้นดินเผาหัตถกรรมพื้นบ้าน

หัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่ได้ทำกันในท้องที่ต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ เช่น ในเขต อ.หางดง อ.สันกำแพง เป็นต้นนั้น ช่างหัตถกรรมของหมู่บ้านมักจะประสบปัญหาต่าง ๆ ใกล้เคียงกันกล่าวคือ ปัญหาเรื่องดินที่นำมาใช้นั้นไม่ดี ซึ่งทำให้หม้อดินที่ผลิตขึ้นมีคุณภาพต่ำ ร่วนและยุ่ยเมื่อถูกน้ำทำให้อายุการใช้งานสั้น ชุมชนหัตถกรรมปั้นดินเผาจึงต้องหาซื้อจากหมู่บ้านอื่นมาทำ ในอดีตบางท้องที่ก็ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนสินค้า เช่น เอาพริกแห้ง ยาสูบ หมาก ข้าวเปลือก ด้วยวิธีการที่แล้ว แต่จะตกลงกันบางที่ก็เอาหม้อดินไปจำหน่ายยังท้องที่ไกล

แต่ในปัจจุบันได้พัฒนารูปแบบการผลิตและวิธีการรวมทั้งยังมีผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษาจนเครื่องปั้นดินเผาของหมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผาเป็นที่เลื่องลือในหมู่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ

น้ำตันหัตถกรรมของกลุ่มชาวเงี้ยว

น้ำตันหรือคนโทดินเผาของชาวล้านนานั้นถือได้ว่าเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนา เป็นอย่างมาก จนอาจจะกล่าวได้ว่าน้ำตันนั้นเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม อย่างหนึ่งของชาวล้านนา เนื่องจากว่าชาวล้านนาได้มีการใช้น้ำตันอย่างแพร่หลายในแทบทุกครัวเรือน น้ำตันนอกจากจะเป็นภาชนะที่ใช้สำหรับบรรจุน้ำดื่มแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งของภาชนะใส่ดอกไม้ในแท่นบูชาและในพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนเป็นเครื่องประกอบยศของชนชั้นสูงอีกด้วย เรื่องราวของน้ำตันมีการศึกษาว่ามีการผลิตใช้กันอย่างแพร่หลายอยู่ในดินแดนล้านนาในทุกวันนี้เป็นงานศิลปหัตถกรรมยุคหลังที่มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับน้ำตันของล้านนายุคต้น ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมครั้งใหญ่ในล้านนา ดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง

น้ำตันที่มีการผลิตเป็นสิ่งของเครื่องใช้และซื้อขายกันอยู่ในดินแดนล้านนาที่สืบทอดต่อเนืองมาจนทุกวันนี้ เดิมทีชาวพื้นเมืองโดยทั่วไปจะเรียกว่า ” น้ำตันเงี้ยว ” เหตุที่เรียกกันเช่นนี้ก็เพราะว่า กลุ่มคนที่ทำน้ำตันเหล่านั้นเป็นชาวเงี้ยว หรือไทยใหญ่ ซึ่งจะมีแหล่งผลิตใหญ่อยู่ที่บ้านเหมืองงู บ้านขุนแส เขตอำเภอหางดงและบ้านน้ำตัน อ. สันป่าตอง จ. เชียงใหม่ จากการสอบถามชาวบ้านโดยเฉพาะ

ผู้สูงอายุภายในหมู่บ้านต่างๆเหล่านี้ต่างยืนยันว่าบรรพชนของตน เป็นชาวเงี้ยวที่ถูกกวาดต้อนและอพยพมาจากเมืองปุกและเมืองสาต ซึ่งปัจจุบันอยู่ในบริเวณฝั่งตะวันออก ของแม่น้ำสาละวินในเขตรัฐฉาน ประเทศพม่า โดยเฉพาะที่บ้านน้ำตันนั้นได้ระบุอย่างชัดเจนว่า ถูกกวาดต้อนมาในช่วงสมัยเจ้าชีวิตอ้าวหรือพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

จากการตรวจสอบทางเอกสาร พบว่าในช่วงเวลาของการฟื้นฟูล้านนานั้นได้ปรากฏชื่อเมืองปุกและเมืองสาต ถูกกองทัพเชียงใหม่ไปตีและกวาดต้อนไพร่มาใส่เมืองเชียงใหม่หลายครั้งโดยเฉพะในสมัยของพระเจ้ากาวิละนั้น ได้มีการไปตีเมืองทั้งสองหลายครั้งและในสมัยพระยาพุทธวงศ์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 4 ได้ให้ตีอีกครั้ง โดยในครั้งนั้นมีรายละเอียดปรากฏในเอกสารค่อนข้างชัดเจน (พระยาประชาภิจักรจักรเจ้าหม่อม บุนนาค พงศาวดารโยนก สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร พระนคร:โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, หน้า 524-525.)

การผลิตน้ำตาลและเครื่องปั้นดินเผาในสายสกุลช่างดังกล่าวนี้มีแหล่งผลิตอยู่เฉพาะแต่ในกลุ่มหมู่บ้าน ในเขตอำเภอหางดงและอำเภอสันป่าตอง ดังที่กล่าวมาแล้วเท่านั้นยังมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในลักษณะดังกล่าวนี้ อยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนอีกสองแห่งคือ ที่บ้านบ่อแก้ว อ. เมือง จ.ลำปาง และบ้านโป่งทิว อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย ซึ่งชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านนั้นไม่ใช่ชาวเงี้ยวแต่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากกลุ่มชาวเงี้ยวในเมืองเชียงใหม่ ไปผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ได้จากแหล่งผลิตในเขตจังหวัดเชียงใหม่จะมีคุณภาพและการพัฒนารูปทรงได้ดีกว่า ที่ผลิตจากแหล่งอื่น ๆ ดังนั้นจึงทำให้เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตจากเชียงใหม่โดยเฉพาะที่บ้านเหมืองกุงได้รับความนิยม และเป็นสินค้าที่ส่งไปขายเกือบทั่วภาคเหนือจนทำให้แหล่งผลิตอื่น ๆ ทั้งที่บ้านน้ำตัน บ้านบ่อแก้ว และบ้านโป่งทิวมีการผลิต น้อยลงเหลืออยู่เพียงไม่มากรายนัก

น้ำตาลที่ผลิตขึ้นโดยกลุ่มชาวเงี้ยวในหมู่บ้านต่างๆ ที่สืบทอดมาจนทุกวันนี้โดยทั่วไปจะมีลักษณะเป็นเครื่องปั้นดินเผา ที่ใช้คุณสมบัติในการเผาไม่สูงนัก เนื้อหยาบหนาและมีรูพรุนค่อนข้างมาก ผิวมีการทาน้ำดินชั้น และขัดผิวให้มันเพื่อกันน้ำให้ซึม ออกมาได้น้อยลง มีการประดับตกแต่งผิวภายนอกภาชนะอย่างสวยงามด้วยลวดลายต่าง ๆ ที่เกิดจากการขีดขีดแกะลาย พิมพ์หรือกดลาย และการปั้นลายส่วนรูปทรงของน้ำตาลนั้นจะมีหลายแบบแต่อาจแบ่งอย่างกว้างๆได้ 8 แบบคือ แบบหัวแดง แบบทรงสูง แบบคอคอดปากบาน แบบน้ำตาลแก้ว (สันป่าตอง) แบบทรงอ้วน แบบยาวกลีบมะเฟือง แบบทรงขวด แบบน้ำเต้า เป็นต้น สำหรับสีของผิวบนน้ำตาลนั้นจะมีทั้งดำ เหลือง และแดงซึ่งจะแตกต่างกันไปตามกระบวนการผลิต

อย่างไรก็ตามผลิตภัณฑ์น้ำตันนั้นมีหลักฐานการขุดค้นพบน้ำตันตามโบราณสถานต่างๆ ได้พบว่าน้ำตันนั้นเป็นเครื่องปั้นดินเผาล้านนาดั้งเดิมโดยเป็นเครื่องปั้นดินเผาไฟต่ำ ที่มีเทคนิคการปั้นที่ละเอียดงดงาม กล่าวคือ ดินที่ใช้ในการปั้นเนื้อละเอียด ผิวบาง มีการทาผิวด้วยน้ำดินชั้น และประดับตกแต่งบนผิวภาชนะด้วยการเขียนลวดลาย ด้วยเส้นสีดำ สีขาว และสีแดงอย่างงดงาม ส่วนรูปทรงนั้นไม่มีรูปแบบมาก ส่วนมากจะเป็นรูปแบบตัวกลมคอตรงสูงและแบนน้ำเต้า เดิมทีก่อนหน้านี้เคยมีการกำหนดอายุและรายละเอียดของน้ำตันในรูปแบบนี้ว่าเป็นน้ำตันในลักษณะนี้ว่าเป็นน้ำตันสมัยหริภุญชัย

เรื่องของน้ำตันนั้นหากได้มีการศึกษาถึงพัฒนาการความเป็นมาและรายละเอียดของรูปทรง ตลอดจนลวดลายการประดับตกแต่งแล้วนับได้ว่ามีความน่าสนใจไม่น้อย ตัวน้ำตันเองทั้งที่เป็นน้ำตันสมัยล้านนายุคต้นและ ล้านนายุคหลังนั้น จัดเป็นงานศิลปกรรมที่มีรูปแบบหลากหลาย มีลวดลายที่งดงามและสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของ มนุษย์ผู้ลืตตัวมันขึ้นมาได้เป็นอย่างดีด้วยเหตุนี้คุณค่าของน้ำตันจึงมิได้อยู่ที่การจำหน่ายที่บรรจุและใช้สอยเกี่ยวข้องกับชีวิต ของชาวล้านนาแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับบรรพชนผู้ทำหน้าที่ปลิตตัวมันนั่นเองที่ถือว่า ได้ช่วยเพิ่มคุณค่าและเกียรติภูมิของน้ำตันให้สูงขึ้น

วิธีขึ้นรูปด้วยวิธีกด

การผลิตวิธีนี้ต้องใช้เครื่องมือที่มีแรงกดดันและน้ำหนักมากคือเครื่องกดไฮโดเมตริก ไฮโดรลิก วัตถุดิบที่ใช้ต้องเป็นผงโดยผสมกับน้ำในอัตราส่วน 5 – 16% แม่พิมพ์ต้องทำด้วยเหล็กแข็ง ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ได้แก่ กระเบื้องต่างๆ เป็นต้น การผลิตวิธีนี้นิยมใช้ในวงการอุตสาหกรรมอย่างแพร่หลาย เพราะสามารถผลิตได้ในปริมาณมาก

วิธีขึ้นรูปด้วยวิธีรีดดิน

ดินที่ใช้ต้องมีลักษณะเป็นก้อน เตรียมดินโดยผ่านเครื่องวัดดินหรืออ่างเกรอะดิน แล้วนำเข้าเครื่องรีดตามต้องการ เครื่องมารีดดินทั่วไปมี 2 แบบ

1. แบบที่ใช้ความดันของลมอัดในการรีดดิน นิยมใช้ผลิตท่อร้อยสาย อุปกรณ์ไฟฟ้าต่างๆ เป็นต้น
2. แบบสว่าน เป็นเครื่องรีดดินขนาดใหญ่ สามารถผลิตได้มาก นิยมใช้ผลิต อิฐทนไฟ อิฐโปรง เป็นต้น

วิธีขึ้นรูปทรงต่างๆ

เป็นการขึ้นรูปโดยใช้มือ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

1. การขึ้นรูปแบบอิสระ เป็นการทำให้สะดวกและง่ายมาก โดยปั้นดินเป็นก้อนกลมใช้นิ้วกดเป็นรูปทรงตามต้องการ แล้วตกแต่งให้เรียบร้อย ส่วนอีกวิธีหนึ่งคือ ปั้นเป็นรูปทรงที่ต้องการเสียก่อนแล้วใช้เครื่องมือขุดเจาะให้กลวง จากนั้นจึงตกแต่งให้เรียบร้อย
2. การขึ้นรูปแบบขด เริ่มจากทุบดินให้เป็นแผ่น แล้วใช้เครื่องมือตัดให้เป็นแท่งๆ แล้วคลึงดินให้เป็นเส้นกลมยาว แล้วขดบนแผ่นที่เตรียมไว้ โดยใช้น้ำสลิปประสานรอยต่อ เสร็จแล้วจึงตกแต่งผิวให้เรียบแล้วปล่อยให้แห้ง
3. การขึ้นรูปทรงแบบแผ่น วิธีนี้เหมาะสำหรับผลิตภัณฑ์ที่เป็นเหลี่ยมๆ หรือมีรูปทรงแปลกๆ ขั้นแรกใช้เครื่องมือลูกกลิ้ง รีดดินให้เป็นแผ่นบนแผ่นปูนพลาสติกที่มีผ้าใบหุ้ม ใช้เครื่องมือตัดดินตามแบบที่ต้องการ แล้วประกอบเข้าด้วยกัน เมื่อดินหมาดจึงใช้สลิปประสานรอยต่อ แล้วจึงปล่อยให้แห้ง
4. การขึ้นรูปแบบปั้นหมุน เป็นการขึ้นรูปโดยอาศัยเครื่องมือปั้นหมุน แต่ก่อนปั้นหมุนใช้แรงคนถีบ ต่อมาจึงใช้กำลังไฟฟ้า ดินที่ปั้นต้องมีความเหนียวจึงจะขึ้นรูปได้ดี การขึ้นรูปวิธีนี้ต้องอาศัยการฝึกฝนและทักษะพอสมควร จึงจะขึ้นรูปได้ดี

วิธีการขึ้นรูปบนแผ่นหมุน

1. ตั้งดินลงบนแผ่นหมุนให้ได้ศูนย์ แล้วใช้มือกดและดึงดินหลายๆ ครั้งให้ดินเกาะกับแผ่นหมุนโดยแผ่นหมุนต้องใช้ความเร็วสูง
2. ใช้นิ้วหัวแม่มือกดดินให้เป็นรูป
3. ใช้มือดึงดินขึ้นให้ได้ระดับที่ต้องการความเร็วของแผ่นหมุนอยู่ในระดับ
4. ใช้นิ้วมือกดดินให้ได้รูปตามต้องการ
5. เมื่อดินหมาดจึงจะใช้เครื่องมือขูดผิวให้เรียบร้อย แล้วจึงใช้ฟองน้ำชุบอีกครั้ง

การขึ้นรูปแบบวิธีหล่อ

ใช้พิมพ์ที่ทำด้วยปูนปลาสเตอร์เป็นตัวดูดน้ำในสลิปให้แห้ง การผลิตงานนี้อาจผลิตได้ไม่มากนัก เพราะการหล่อสลิประยะแรกๆ สามารถดูดซึมน้ำได้รวดเร็วแต่อัตราการดูดน้ำจะช้าลงตามลำดับ

การหล่อสลิปนิยมทำกัน 2 วิธี คือ

1. การหล่อสลิปแบบกลวง คือ เมื่อได้ความหนาพอสมควรก็จะเทน้ำสลิปออกจากพิมพ์ ซึ่งต้องค่อยๆ เท เพื่อมิให้ผิวภายในขรุขระ
2. การหล่อสลิปแบบตัน เป็นการหล่อสลิปลงในแท่งตัน แบบพิมพ์จะไม่เหมือนกับแบบกลวง เพราะพิมพ์นี้จะจำกัดความหนาของผลิตภัณฑ์

แหล่งผลิตที่ขึ้นชื่อในปัจจุบัน

เนื่องจากในปัจจุบันมีการใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากวัสดุที่เป็นโลหะชนิดต่าง ๆ มากขึ้น เช่น เหล็กกล้า ไม่เป็นสนิม ทองสัมฤทธิ์ (สำริด) ทองเหลือง อะลูมิเนียม การใช้เครื่องปั้นดินเผาจึงมีน้อยลง ส่วนใหญ่เป็นการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งผลิตที่เป็นเครื่องหัตถกรรมใช้แรงงานที่มีฝีมือ มีเฉพาะในบางท้องถิ่น และมักใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้านและศาสนสถาน เพื่อความสวยงามมากกว่าการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน

แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในปัจจุบันมีหลายแห่ง จะขอนำมากล่าวเฉพาะที่ขึ้นชื่อมีเอกลักษณ์ของตนเองเพียง ๕ แห่ง คือ แหล่งผลิตที่จังหวัดลำปาง แหล่งผลิตที่เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จังหวัดราชบุรี และแหล่งผลิตที่จังหวัดสมุทรสาคร

แหล่งผลิตที่จังหวัดลำปาง จากร่องรอยการขุดค้นทางโบราณคดีได้พบว่า ในอดีตจังหวัดลำปางมีชุมชนโบราณที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในลักษณะที่เป็นอุตสาหกรรม โดยพบเตาเผาโบราณหลายแห่ง เช่น กลุ่มเตาเผาอำเภอวังเหนือ กลุ่มเตาเผาอำเภอมืองฯ กลุ่มเตาเผาอำเภอสริมงาม ปัจจุบันลำปางยังคงเป็นแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกที่สำคัญในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน โดยมีโรงงานทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลาง ขนาดเล็ก รวมทั้งที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนมากกว่า ๒๐๐ แห่ง ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของจังหวัดลำปางใช้ดินขาวเป็นวัตถุดิบ ทั้งนี้เนื่องจากลำปางเป็นแหล่งดินขาวที่มีปริมาณมากที่สุดและมีคุณภาพดีที่สุดของประเทศไทย ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่เป็นภาชนะเครื่องใช้ เช่น จาน ชาม ชู้น้ำชา กาแฟ ของตกแต่งบ้าน และของที่ระลึกต่าง ๆ เช่น ตุ๊กตารูปสัตว์ รวมทั้งการผลิตของที่ระลึกรูปแบบต่าง ๆ ที่มีสัญลักษณ์ของประเทศไทยที่สั่งทำ ส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ

แหล่งผลิตที่เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวมอญ ซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและมีภูมิปัญญากระจายอยู่ในภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะในภาคกลางมีอยู่มากในเขตจังหวัดนนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ

ชาวมอญมีฝีมือในการทำเครื่องปั้นดินเผา เช่น การทำอิฐ ครก โอง ตุ่ม ไห เมื่อมาอยู่ในประเทศไทยก็ตั้งเตาเผาทำเครื่องปั้นดินเผาออกจำหน่าย จนมีชื่อเป็นที่รู้จักกันติดปาก เช่น อิฐมอญ ตุ่มสามโคก ปัจจุบันการทำเครื่องปั้นดินเผาของผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวมอญยังคงมีแหล่งสำคัญอยู่ที่เกาะเกร็ด ซึ่งเป็นเกาะเกิดจากสมเด็จพระเจ้าท้ายสระเมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๕ ปัจจุบันเกาะเกร็ดเป็นชื่อตำบลหนึ่งในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของเกาะเกร็ดเป็นหัตถกรรมที่สืบทอดกันมานานกว่า ๒๐๐ ปี มีเอกลักษณ์เฉพาะซึ่งไม่เหมือนกับที่ใด ปกติจะมีสีแดงหรือสีน้ำตาลแดง เพราะใช้วัตถุดิบที่เป็นดินท้องถิ่น มีการแกะสลักลวดลายที่ละเอียดงดงาม แต่หลังจากที่มีการจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สันนิษฐานว่าคงจะมีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่อยู่เมืองมอญก่อนที่จะอพยพเข้ามาในประเทศไทยซึ่งมีความชำนาญในด้านนี้โดยเฉพาะ เมื่อชาวมอญได้รับพระบรมราชานุญาต ตั้งบ้านเรือนบริเวณปากเกร็ด และพื้นที่ดังกล่าวมีสภาพดินเหมาะสมคือ ดินมีความเหนียวดี สีนวลหรือปนเหลืองไม่ดำเกินไป เนื้อดินจับกันเป็นก้อน ไม่ร่วนซุยเป็นดินที่พบได้บริเวณเกาะเกร็ด ซึ่งเครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียง คือ หม้อน้ำลายวิจิตรซึ่งทำขึ้นเพื่อถวายพระสงฆ์ และเป็นของกำนัลให้แก่ผู้ใหญ่ ทางราชการจึงถือเอาหม้อน้ำลายวิจิตร เป็นตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดนนทบุรี นอกจากนี้ยังมีรูปทรงอื่นๆ อีกมากมาย เช่น โอง อ่าง ครก กระปุก โองพลู เป็นต้น หรือมีการพัฒนารูปแบบใหม่ๆ เช่น โคมไฟดินเผาแกะสลัก นาฬิกาดินเผาแกะลาย โคมเทียน เป็นต้น

เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ด เกือบจะสูญหายไปเนื่องจากปัญหาน้ำท่วม ในราวปี พ.ศ.2539 ชาวบ้านได้รวมตัวขึ้นอีกครั้งเพื่อรักษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ประกอบกับในขณะนั้นนักท่องเที่ยวได้เข้ามาท่องเที่ยวบริเวณเกาะเกร็ด จึงทำให้เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดได้รับความนิยมขึ้นอีกครั้ง และในปัจจุบันเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดได้พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความทันสมัยซึ่งทำให้ผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่ม เป็นที่ต้องการของตลาดมากลักษณะที่โดดเด่นของเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ด คือ มีเนื้อแดง ล้ม ใช้เนื้อดินเหนียวธรรมชาติปั้นและเผาโดยไม่มีการเคลือบน้ำยา มีสีสันสวยงามตามธรรมชาติ ขอบปากของภาชนะเครื่องปั้นดินเผาจะกลมกลิ้งราวกับกระบอกไม้ไผ่ผ่า โดยจุดเด่นของผลิตภัณฑ์มีรูปแบบลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีสีซึ่งเกิดตามธรรมชาติ และไม่มีการเคลือบ

แหล่งผลิตที่บ้านด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา บ้านด่านเกวียนเป็นชุมชนเครื่องปั้นดินเผาที่เก่าแก่ และมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วประเทศและต่างประเทศ มีรูปแบบที่ทันสมัยและมีเอกลักษณ์สวยงาม แบบแปลกๆ มากมายปัจจุบันชาวด่านเกวียนได้มีการปรับปรุงกระบวนการผลิตในครัวเรือนคราวละจำนวนน้อย ผู้ประกอบการผลิตคราวละมากๆ เพื่อส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศนักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมการทำเครื่องปั้นดินเผาได้ภายในบริเวณร้านค้าแต่ละร้านที่ตั้งเรียงรายอยู่ในสมัยโบราณตำบลนี้เคยเป็นที่พักกองเกวียนค้าขาย ระหว่างโคราช - เขมร มีแม่น้ำมูลไหลผ่านชาวบ้านได้นำดินริมฝั่งแม่น้ำมาปั้นภาชนะใช้สอย และได้ทำสืบทอดกันมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคน

ปัจจุบันด่านเกวียนมีชื่อเสียงมากในการเป็นแหล่งผลิตผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ เครื่องปั้นดินเผาที่นี่ผลิตจากดินเนื้อละเอียดของแม่น้ำมูล ที่มีสนิมเหล็กหรือธาตุเหล็กในเนื้อดิน เมื่อถูกเผาจะให้สีแดงธรรมชาติ นอกจากจะมีชื่อเสียงระดับประเทศแล้ว ยังเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญไปขายยังต่างประเทศ มีรูปแบบที่แปลกและหลากหลาย แต่ยังคงลักษณะดั้งเดิมของกรรมวิธีในการปั้นและการใช้ดินคำสัมฤทธิ์ ที่มีเอกลักษณ์ของสีแบบดินเผาด่านเกวียนโดยเฉพาะ ปัจจุบันด่านเกวียนได้กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของเมืองโคราชอีกแห่งหนึ่ง ทำให้ ถ้ามาถึงโคราชนอกจากพุดหมัโคราช แล้วส่วนมากจะบอกว่า เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน เพราะเครื่องปั้นดินเผาที่ด่านเกวียนเขามีชื่อเสียงมากและสวยงาม แถมยังหลากหลายรูปแบบให้เลือกสรรอีกด้วย โดยเฉพาะในบริเวณสวนและสนามหญ้าของบ้าน

แหล่งผลิตโอ่งมังกรที่จังหวัดราชบุรี คนจีนซึ่งเคยทำเครื่องปั้นดินเผามาก่อนจากเมืองจีนได้มาริเริ่มทำโอ่ง อ่าง ไห ขाय จีนรุ่นบุกเบิกชื่อ นายจื้อเหม้ง แซ่ฮึงและพรรคพวก ได้รวบรวมทุนได้ 3,000 บาท ตั้งโรงงานถ้าวเซ่งหลีขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2476 เป็นโรงงานขนาดเล็กบริเวณสนามบินอยู่ตรงข้ามโรงเรียนอนุบาลราชบุรีเดี๋ยวนี้ แหล่งดินสีแดงที่ราชบุรีก็ค่อนข้างจะมีคุณภาพเหมือนที่เมืองจีน ดังนั้นจากเดิมเราใช้โอ่งอ่างไหจากเมืองจีน ผู้ริเริ่มก็ทำอ่าง ไห กระปุก และโอ่งบ้างเล็กน้อย ให้ชาวมอญราชบุรีใส่เรือไปเร่ขาย การทำโอ่งได้ริเริ่มก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ดินขาวที่ใช้แต่งลวดลายเดิมได้มาจากเมืองจีนต่อมาได้หาทดแทนจากดินที่ท่าใหม่จันทบุรี และสุราษฎร์ธานี เมื่อกิจการรุ่งเรืองขึ้น โรงงานจึงขยายกิจการและผลิตโอ่งเพิ่มมากขึ้น หุ่นส่วนหลายคนแยกตัวไปตั้งโรงงานเอง โดยเฉพาะในจังหวัดราชบุรี ปัจจุบันมีโรงงานผลิตโอ่งอยู่ถึง 42 แห่ง และเป็นโรงงานผลิตเครื่องเคลือบรูปแบบต่าง ๆ ออกไปอีก 17 แห่งตามจังหวัดอื่น ๆ ที่แยกไปจากนี้ คือที่อำเภอหาดใหญ่

จังหวัดสงขลา จังหวัดชลบุรีและในกรุงเทพมหานครบริเวณสามเสน เป็นต้น เจ้าของโรงงานช่างปั้น และประชาชนส่วนใหญ่ของจังหวัดราชบุรี เมื่อครั้งศตวรรษมาแล้วล้วนเป็นลูกหลานจีน ดังนั้นช่างปั้น จึงได้คิดคัดเลือกลวดลายที่เป็นมงคล และมีความหมายที่ดี เพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อผู้ใช้นอกจากความงามเพียงอย่างเดียว ที่สุดท้ายก็ได้เลือกสรรลวดลายมังกร ซึ่งแฝงและฝังไว้ด้วยความหมายตามความเชื่อคตินิยมในวัฒนธรรมจีนลวดลายมังกรคั่นเมฆมังกรคาบแก้ว และมังกรสองตัวเกี่ยวพันกัน ล้วนเป็นสัตว์สำคัญในเทพนิยายของจีน เป็นเทพแห่งพลัง แห่งความดี และแห่งชีวิต ช่างปั้นเลือกเอา มังกรที่มี 3 เล็บหรือ 4 เล็บ เป็นลวดลายตกแต่งโถ่ง ช่างผู้ชำนาญปาดเนื้อดินด้วยหัวแม่มือเป็นรูปมังกร โดยไม่ต้องร่างแบบ ชีดเป็นลายมังกรด้วยปลายชี้หวี เป็นหวด นิ้ว เล็บ ส่วนเกล็ดมังกรหยักด้วยแผ่นสังกะสีแล้วเน้นลูกตาให้เด่นออกมา ที่ใช้กันเป็นประจำในครัวเรือน เช่น ถ้วย จาน ชาม ช้อน โถ อ่าง รวมทั้งเครื่องสุขภัณฑ์ วัสดุก่อสร้าง และเครื่องประดับตกแต่งบ้าน

แหล่งผลิตเครื่องถ้วยที่จังหวัดสมุทรสาคร เป็นแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ ถือได้ว่าเป็นงานด้านศิลปหัตถกรรมของไทยที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ และเป็นงานของช่างฝีมือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในราชวงศ์ชั้นสูงเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะของไทย ในปัจจุบันมีการทำกันในหลายพื้นที่ทั่วประเทศทุกภาคของประเทศไทย และสามารถใช้ได้กับบุคคลทั่วไป เครื่องเบญจรงค์เป็นเครื่องถ้วยที่มีการลงสีที่พื้นและลวดลาย เป็นเครื่องปั้นดินเผาประเภท เซรามิกส์ (Ceramics)ใช้เนื้อดิน ประเภทพอร์ซเลน (Porcelain ware) โดยเป็นเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่เขียนลายด้วยวิธีลงยาหรือสีผสมเคลือบ (Enamel) เป็นงานที่มีต้นกำเนิดในประเทศจีน ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ในรัชสมัยพระเจ้าชวเนเตอะ (พ.ศ. 1969-1978) สมัยราชวงศ์หมิงมีการผลิตครั้งแรก ในแคว้นกังไส มณฑลเจียงซี(หรือที่คนไทยเรียกว่า กังไส) และพัฒนาต่อมาจนเป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยพระเจ้าเฉิงฮั่ว (พ.ศ.2008-2030) การเขียนลายตามแบบของจีนจะใช้ตั้งแต่ 3 สีขึ้นไป มีชื่อเรียกในภาษาจีนต่าง ๆ กัน เช่น อู๋ไฉ่ ไต้วไฉ่ เฟินไฉ่ และฝาลังไฉ่ ส่วนที่เป็นของไทยนั้น จะนิยมลง 5 สีด้วยกัน คือ ขาว เหลือง ดำ แดง เขียว (คราม) จึงเรียกว่า เครื่องเบญจรงค์หรือ 5 สี โดยทั้ง 5 สีนี้จัดได้ว่าเป็นแม่สีเครื่องถ้วยเบญจรงค์ของไทยเครื่องเบญจรงค์ที่ทำอย่างพิถีพิถันด้วยมือจากกลุ่มเบญจรงค์ตำบลท่าเสา ได้ยึดความเป็นไทยเป็นหลักเพื่อความเป็นศรีมงคล ซึ่งเป็นความเชื่อในศาสนาพุทธมาเนิ่นนานซึ่งได้ออกแบบเครื่องเบญจรงค์อย่างประณีต ที่มีทั้ง จาน ชาม หม้อ และอื่นๆ ล้วนสร้างขึ้นด้วยความประณีตละไมด้วยช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญ โดยเฉพาะลักษณะที่โดดเด่นของเครื่องเบญจรงค์ตำบลท่าเสาคือ การใช้วัตถุดิบเกรดเอ และใช้ช่างที่มี

ฝีมือประณีตเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือ การลงยาและพื้นเหลืองและมีการประดิษฐ์ลวดลายที่สวยงามลงบนภาชนะอย่างอ่อนช้อยและงดงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่เมื่อเห็นผลิตภัณฑ์ก็จะรู้ แก้วยอร์กจิ๋วได้ เลยกว่ามาจากร้านสมาชิกกลุ่มเบญจรงค์ตำบลท่าเสา ที่ควรกล่าวถึงตั้งอยู่ที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม คือ “ปิ่นสุวรรณ เบญจรงค์” ซึ่งนายวิรัตน์ ปิ่นสุวรรณ ได้ก่อตั้งขึ้น และเริ่มมีผลงานการทำเครื่องเบญจรงค์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๙ จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย ใน พ.ศ. ๒๕๔๖ รัฐบาลได้มอบหมายให้เป็นผู้จัดทำชุดอาหาร “ลายวิขเณนทร์” เพื่อมอบเป็นที่ระลึกแก่ผู้นำประเทศที่มาประชุมกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างเขตเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (APEC) ๒๑ ประเทศ

เอกสารอ้างอิง : สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ

ฉบับเสริมการเรียนรู้. เล่มที่ ๒๒_ กรุงเทพฯ :

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดย

พระราชกฤษฎีกาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

๒๕๕๑.

